

РОЗВИТОК, ОСОБЛИВОСТІ СПІВПРАЦІ ТА ЗНАЧЕННЯ ЧЛЕНСТВА БРАЗИЛІЇ В БРІКС

Тетяна Бессараб, Ірина Цибух

Національний університет "Львівська політехніка"

(стаття надійшла до редколегії – 11.03.2017 р., прийнята до друку – 03.04. 2017 р.)

© Бессараб Т., Цибух І., 2017

Досліджено причини й значення входу Бразилії в систему БРІКС. Розглянуто роль Бразилії в регіональних міжнародних інтеграційних об'єднаннях та її ключову позицію на латиноамериканському континенті. Проаналізовано особливості взаємовідносин Бразилії із членами БРІКС: Росією, Індією, Китаєм та ПАР та перспективи від цієї співпраці.

Ключові слова: БРІКС, Бразилія, регіональна політика, "країни-гіганти".

THE DEVELOPMENT AND SPECIFICS OF COOPERATION AND IMPORTANCE OF BRAZIL'S MEMBERSHIP IN BRICS

Tetyana Bessarab, Iryna Tsybukh

The authors investigate the reasons and importance of Brazil's entrance to BRICS. They analyze a role of Brazil in the international regional integration associations and its key position on the Latin American continent. It was found that creating a nationally oriented model of development based on encouraging internal consumer demand, reduction of poverty and illiteracy, has led to high success: GDP growth, rising middle class and development of aircraft construction, deepwater drilling technology, biotechnology, development of unconventional energy. Brazil can claim to be a leader of the Latin American continent and a powerful member of the BRICS. It is important to remember that Brazil's discovery of oil on the continental shelf and the contiguous zone was quite significant. This event enables Brazil to enter the top ten oil exporting countries by 2025.

It has been revealed that since Brazil is "a beginner" in the global politics, the basis of its foreign policy is to strengthen its positioning based on regional ties. In the past decade, Brazil have been directing almost all its large-scale regional initiatives to implement and consolidate this position. It was found that creation of the South American Union of Nations ("Unasur") replaced the Organisation of American States.

The authors also analyze main features of the relationship with members of BRICS and prospects of this cooperation. Existence of closer "communion" between Brazil, South Africa and India has been revealed. Three member states of BRICS share common history of colonial or semi-colonial development, fight against "hegemony", "third world" paradigm convergence, "democratic solidarity". However, Russia and China were perceived by them differently: Russia was considered as a former European imperialist state with distinct drawbacks of democratic regime; China – as a rising superpower with a new authoritarian system of government.

Keywords: BRICS, Brazil, Regional Policy, "the country's giants".

Варто розпочати з того, що Бразилія – це країна з чіткими зовнішньополітичними інтересами. Бразильська дипломатія цілком обґрунтовано вважається однією з найдосвідченіших і найавторитетніших на південноамериканському політичному просторі, володіє широким досвідом ведення міжнародних переговорів та діяльності в межах міжнародних

організацій, і характеризується наявністю розвинених відносин з усіма регіонами світу. Окрім того, Бразилія має дуже хорошу репутацію і міцні позиції в світі, що й надалі розвиваються [11].

Актуальність. Сьогодні латиноамериканські країни все сильніше й активніше намагаються брати участь у міжнародних процесах. Чудовим прикладом

країни, котра проводить активну міжнародну діяльність є Бразилія – держава, яка ще двадцять років тому нічим не відрізнялась від інших периферійних латиноамериканських сусідів. Проте впродовж останніх двох десятиліть завдяки розумно побудованій внутрішній економічній політиці та участі в регіональних інтеграційних об'єднаннях та потужних світових блоках, а особливо в БРІКС, допомогло їй стати лідером усього континенту.

Українська наукова література найбільше уваги звертає на європейський напрямок і зразок ведення політики, оскільки модель демократичних перетворень східноєвропейських членів ЄС розглядають найкращим зразком для українського суспільства, у зв'язку з цим відсутні напрацювання проведення економічних та політичних перетворень в інших куточках світу. Вважаємо, що слід враховувати й практику ведення зовнішньої політики неєвропейськими державами, що можуть допомогти Україні правильно розставляти пріоритети у своїй політиці, участі у міжнародних утвореннях, а Бразилія і її участь у БРІКС – найкращий тому зразок. Бразильський досвід інтеграції, який зумів виробити механізми протидії зовнішнім силам, буде дуже корисним для нашої держави.

Метою цієї статті є дослідження ролі та місця Бразилії у міжнародному об'єднанні БРІКС, рівня співпраці її із іншими членами блоку, перспектив та значення такої співпраці для лідера латиноамериканського регіону.

Рівень дослідженості. Треба зауважити, що ця проблематика недостатньо розкрита як у вітчизняній, так і у зарубіжній літературі. Тематику статті розглянуто лише одним із ключових аспектів розвитку Латинської Америки та міжнародної організації БРІКС. Так, проф. В. І. Головченко розглядає Бразилію з позиції конфліктогенності латиноамериканського континенту. Т. Тимків та Б. Мартинов аналізують роль Бразилії у формуванні системи БРІКС. К. Вакарчук розглядає участь Бразилії в БРІКС як один із пріоритетів її зовнішньої політики. Відтак, на нашу думку, слід комплексно дослідити причини, значення та перспективи від входження Бразилії до БРІКС, враховуючи нові тенденції, явища та події, які останнім часом є дуже динамічними на латиноамериканському континенті.

Відомо, що Бразилія усіма силами намагається стати лідером у Ла-Платського субрегіоні. Сам по собі цей факт звичайно не означає, що поворот Латинської Америки відбувається вліво, але в контексті процесів формування багатопольної системи

виникнення таких полюсів знижує політичний вплив не тільки США, але загалом країн глобальної півночі в межах осі Північ – Південь. За великим рахунком активна діяльність Бразилії в роботі групи країн G-20 позбавила СОТ можливості проводити політику в неоліберальному напрямі [3].

Зростаюча роль Бразилії, як могутнього політичного актора на міжнародній арені та ключового члена та ідейного натхненника латиноамериканських об'єднань, що володіє великими запасами природних ресурсів, сміливо змінює напрями співпраці, як наприклад з Китаєм, і таким чином трансформувє політичне забарвлення всього континенту й сьогодні отримало реальне підґрунтя. Так, завдяки створенню національно-орієнтованої моделі розвитку країни, яка ґрунтується на заохоченні внутрішнього споживчого попиту, скорочення бідності й неписьменності, досягла високих успіхів: приріст ВВП, зростанням середнього класу і розвиток авіабудівництва, технології глибоководного буріння, біотехнології, розвиток нетрадиційних видів енергії. Важливо згадати, що достатньо вагомим стало виявлення Бразилією на континентальному шельфі та на прилеглий зоні нафти. Ця подія дає можливість Бразилії до 2025 року увійти у десятку країн, що експортують нафту [8].

Аналізуючи місце та роль Бразилії серед інших країн континенту, В. І. Головченко зазначає, що остання почала відігравати важливу і чи не найосновнішу роль: “Бразилія вийшла на позицію безспірного економічного лідера МЕРКОСУР та УНАСУР, а Аргентина мовчки погодилася на роль “другого номера” в партнерстві з Бразилією” [4, с. 6–7]. Так, Ф. Кардозо, який розпочав економічні та соціальні реформи в Бразилії, Д. Русеф зуміли вивести країну на лідерські позиції. Експерти Ради з міжнародних відносин, який вважається одним з найвпливовіших аналітичних центрів в США, в липні 2011 р. Передбачали, що Бразилія вже через п'ять років досягне п'ятого місця економіки в світі і отримає постійне членство в Раді Безпеки ООН. Так, Бразилія експортує більше ніж 50 тис. барелів на день біопалива етанол і є в цій сфері головним конкурентом США.

У 2014 р. у Бразилії пройшов чемпіонат світу з футболу, а в 2016 р. – Олімпійські ігри, що ілюструє вкладення значних інвестицій в інфраструктуру, безпеку та охорону здоров'я цієї країни. Бразильські чиновники працюють над проектом Educacao para Todos (“Освіта для всіх”), мета якого збільшити бюджетні видатки на освіту до 7 % ВВП до 2015 р. Бразилія бере участь у блоці БРІКС та IBSA (Індія – Бразилія – Південна Африка) і використовує “м'яку

силу” у відносинах з країнами португаломовного світу. Відчувається бразильська присутність й у Африці (Мозамбіку, Сенегалі, Малі та Гані), де вона координує програми продовольчої безпеки. На чорному континенті реалізуються також проекти “Південь – Південь” та “тропікалізм”, які роблять акцент на загальній ідентичності. На міжнародній арені активно діє й Аргентина, що входить у блок VISTA (В’єтнам, Індонезія, Південна Африка, Туреччина, Аргентина). Як і БРІКС, цей акронім запропонували західні аналітики, що об’єднали держави нового покоління, які здатні забезпечити політичну стабільність, високі темпи зростання і сприятливі умови для розширення торгівлі. Щоправда, зараз Аргентина переживає не найкращі часи (кредитна політика привела до зниження зарплат і зростання податків, що негативно позначилося на соціальній ситуації в країні) [9].

Беручи участь у всесвітніх інтеграційних процесах, Бразилія формує свою зовнішню політику, акцентуючи увагу на участі у міжнародних організаціях. Сьогодні Бразилія бере участь близько у 70 міжнародних політичних і економічних організаціях.

Звісно, що Бразилія – це “новачок” у глобальній політиці, тому в основі її зовнішньої політики покладено посилення свого позиціонування, опираючись на регіональні зв’язки. Для втілення й закріплення цієї позиції в останні десятиліття були спрямовані практично всі її масштабні регіональні ініціативи: “Амазонський пакт” (1978 р.), “МЕРКОСУР” (1991 р.), “УНАСУР”, створення якого й ініціювала Бразилія (2004 р.), Південноамериканська рада оборони (2008 р.). Існує думка, що створення Південноамериканського союзу націй (“УНАСУР”) замінило собою Організацію американських держав [8].

Бразилія є членом багатьох інтеграційних і регіональних об’єднань. Проте окрему увагу слід відвести її участі в БРІКС, де склад учасників достатньо різнотипний.

БРІКС (аббревіатура перших літер назв країн-членів: Brasil, Russia, India, China, South Africa, запропонована аналітиком Джимом О’Нілом) – група з 5 держав: Бразилія, Росія, Індія, Китай, ПАР створена 30.11.2001 р. згідно з поданням цими країнами документа “Building Better Global Economic BRICs”. Ініціатором створення виступила російська сторона [5]. Сьогодні ідея об’єднання БРІКС іноді сприймається як форма протистояння США чи прототип G8 або G20. Іноді навіть деякі розвинуті країни просять допомоги у вирішенні політичних чи економічних питань у країн, що розвиваються, це стосується і БРІКС. Це свідчить

проте, що БРІКС є впливовим і Бразилія внесла до нього вагомий внесок [5, 10].

Зацікавлення Бразилії у БРІКС проявилось ще в кінці 1990-х років і висвітлено на сторінках офіційного журналу МЗС Бразилії, де висувались пропозиції налагодити преференційне співробітництво “країн-гігантів”, до яких належать: Бразилія, Росія, Індія та Китай. Деякі науковці згодом зазначали, що це співпрацю зможуть доповнити також Аргентина, Туреччина, Мексика та Індонезія, але оскільки Бразилія тяжіє до збереження своєї ролі регіонального лідера на континенті, то можна стверджувати, що вона не допускати прийняття в БРІКС іншої держави із латиноамериканського регіону (Аргентина, Мексика). Враховуючи це, вона і надалі триматиме ланку країни, яка неформально представляє американський субконтинент [8].

Так, у 1998 році міністр закордонних справ Росії Є. Примаков здійснив візит до Бразилії із метою підписання “Декларації про співпрацю Росії і Бразилії”, яка спрямована в ХХІ століття. В цей час підтримувалась ідея координаційної співпраці між Росією, Китаєм і Індією, що теж, своєю чергою, пророкувала в майбутньому тісну співпрацю між всіма згаданими державами [8].

У виступі радника президента Л. Сілви із зовнішньополітичних питань М. Ауреліу Гарсія на міжнародному семінарі в Бразилії 26 квітня 2003 р. ідея співпраці “країн-гігантів” зумовлювалася необхідністю відновлення правового режиму в міжнародних відносинах. Стимулами зближення таких країн, як Індія, Бразилія і, в перспективі, ПАР, могли, на його думку, стати передовсім спільність економічних і соціальних проблем і проблем безпеки та їхня здатність чинити опір зовнішнім диктатурам, тоді як в основі зближення Бразилії, Росії та Китаю їм бачився їхній великий виробничий і науково-технічний потенціал, наявність потужних, обладнаних ядерною зброєю збройних сил.

Варто сказати, що Бразилія ставить великий акцент на участь у цій організації, оскільки може підвищувати за її рахунок свій міжнародний імідж. Відтак вона тісно співпрацює із країнами-партнерами. Якщо говорити про особисті стосунки із кожною із країн-членів БРІКС, то можна виокремити такі моменти співпраці:

Бразилія-Росія. Сьогодні можна сміливо стверджувати, що обидві держави тісно співпрацюють, хоча за часів СРСР їхні відносини були незначними. Бразилія є партнером для Росії із питань космічних зв’язків, а також вони співпрацюють в

економічній, воєнній і технологічних сферах. Президенти обох країн часто здійснюють візити один до одного. Зокрема 12.12.2012 р. Ділма Русеф з офіційним візитом відвідала Росію, на основі чого підписано документи: “Подальші кроки з виконання Плану дій стратегічного партнерства між РФ і Бразилією”; угоду про військово-співробітництво і план проведення консультацій між міністерствами закордонних справ; контракт про постачання самольотів і ін. [8].

Бразилія-Індія. Говорячи про Індію, то Бразилія співпрацює з нею на форумах, які мають на меті допомагати та підтримувати бідні країни. Обидві країни створили фонд з підтримки країн, у котрих панує голод, захворювання і інші нещастя. До прикладу: вже було надано допомогу Лаосу, Шрі-Ланці та Гвінеї-Бісау [10]. Індія є й багатим торговельним партнером для Бразилії і їхні двосторонні зв'язки ґрунтуються на спільних проектах розвитку високих технологій і освоєння космічного простору, а також співпраця ведеться в науковій та культурній галузях [3].

Бразилія-Китай. Бразилія була першою країною в Латинській Америці, яка встановила з Китаєм партнерські відносини, і відтак обоє вбачають користь із цих відносин по лінії Південь-Південь, котра ґрунтується на концепції “win-win” (збалансованість торговельних та економічних обмінів) [3]. Саме Китай є чи не найбільшим партнером Бразилії в торгівлі. Щоправда, близько 80 % бразильського експорту до Китаю становлять базові товари та сировина (соя, масло, залізна руда), а більш ніж 90 % імпорту з Китаю припадає на промислові товари. Саме 21.06.2012 р. у Ріо-де-Жанейро прем'єр державної ради КНР В. Цзябао разом із президентом Бразилії Ділмою Русеф підписали торговельну угоду, яка стимулюватиме торговельні потоки та інвестиції між ними терміном на найближчі 10 років. Отож Китай залишається основним інвестором у Бразилію (гірничодобувний і нафтовий сектор, транспорт, енергетика). Також прем'єр державної ради КНР був присутній в Ріо-де-Жанейро, аби взяти участь у Конференції ООН Ріо+20 (13-25.06.2012), що свідчить про вагомість Бразилії як для БРІКСУ, зокрема, так і для світової арени загалом [10].

Бразилія – Південно-Африканська Республіка (ПАР). Щодо Південно-Африканської Республіки, то керівництво Бразилії вже неодноразово здійснювало візити до неї. Зокрема, президент Лула де Сілва відвідав близько 20 африканських країн, за рахунок чого збільшилась кількість дипломатичних представ-

ництв від Бразилії. Ділма Русеф здійснила візит у 2011 р., відвідавши Преторію для участі в саміті Бразилії, Індії та Південно-Африканського Союзу, а також була у Анголі та Мозамбіку [3].

Упродовж 2002–2012 рр. на різних міжнародних конференціях БРІКС йшлося про існування тіснішої “спільності” між Бразилією, ПАР та Індією, оскільки всі ці три країни об'єднує спільна історія їхнього загального колоніального або напівколоніального розвитку, боротьба проти “гегемонізму”, “третя світова” парадигма сходження, “демократична солідарність”, відсутність значних перешкод у торгівлі. Водночас Росію та Китай сприймали дещо інакше: Росію вважали колишньою європейською імперіалістичною державою з явно вираженими недоліками демократичного режиму; Китай сприймали як нову наддержаву з авторитарною системою правління. Оскільки Росія та Китай є постійними членами Ради безпеки ООН, вони часто сприймаються Бразилією недостатньо постраждалими від “несправедливостей світового порядку” [8]. Подейкують, що основними гальмами розвитку БРІКС є різноманітність складу учасників і їх не зовсім спільні політичні інтереси. Відтак у майбутньому є ризик виходу Китаю із цієї організації, оскільки він постає прогресивним самодостатнім економічним центром, що може впливати на його участь у БРІКС. Проте, вважається, що БРІКС зможе поставати додатковим двигуном світового економічного зростання, що, своєю чергою, впливатиме на світове керування [5].

Щодо перспектив від участі та співпраці Бразилії із країнами-учасницями БРІКС, вважаємо, що можна твердо й впевнено стверджувати – на рівні міжрегіональної співпраці для Бразилії пріоритетним напрямом будуть відносини із Росією, Китаєм, Індією та ПАР.

Бразилія як регіональний лідер намагається забезпечити для себе доступ до глобального регулювання, про що звісно може свідчити утворення об'єднання величезних за територіями країн-членів БРІКС, із якими вона і в майбутньому й надалі розширюватиме свої зв'язки. Вигідне положення для цих країн забезпечує існування серед них важливих для світової економіки ресурсів, відтак: Бразилія багата на сільськогосподарську продукцію; Росія найбільший у світі експортер мінеральних ресурсів; Індія має дешеві інтелектуальні ресурси; Китай розпоряджається дешевими трудовими ресурсами; ПАР багатий на природні ресурси. Також на країни цього об'єднання припадає майже 13 трильйонів доларів

виробництва ВВП на рік, що сягає 21 % світового виробництва [6].

Зважаючи на це, багато економістів, стверджують, що країни БРІКС сьогодні є найпривабливішими з погляду капіталовкладень. Передбачається, що до 2050 року європейські країни вже не займатимуть лідерські позиції серед найбільших економік світу, а на їхнє місце займуть Бразилія, Росія, Індія та Китай, які створюватимуть правила гри на міжнародній арені, а сама Бразилія до 2036 року зможе випередити Італію, Францію та Німеччину. А компанії, які вклали в інновації, людський капітал і проекти в країнах БРІКС, стануть лідерами в світовій економіці [7]. Упродовж останніх років країни БРІКС демонструють порівняно високі темпи економічного зростання на рівні 3–8 %, що, своєю чергою, перевищує такі самі показники серед провідних європейських країн, таких як Франції та ФРН (у межах 0,2–0,8 %). Провідні світові експерти вказують, що причиною такого зростання є особливості умов економічної діяльності серед країн БРІКС, до яких можна зарахувати дешеву робочу силу і порівняно невеликі соціальні видатки, які сприяють експорту продукції національного виробництва і дають змогу уникати значного дефіциту державного бюджету [1]. Досягнення Бразилії в цій організації нового світового порядку в політиці й економіці очевидні. У світі формується інший порядок і головним стають уже не тільки держави-гегемони, але й нові гіганти “другого ряду”, серед яких Бразилія займає чільне місце [10].

Висновки. Можна стверджувати, що для Бразилії участь в об'єднанні БРІКС – це стратегія її величі. А це свідчить про те, що система БРІКС та співпраця з її членами допомагає Бразилії заявляти про себе на міжнародній арені не лише в межах латиноамериканського регіону, а й виходити на вищий рівень зв'язків у глобальній світовій системі. Завдяки членству і співпраці з БРІКС Бразилія має хороші шанси для розвитку своєї економіки, інвестиційного клімату і ще більшої привабливості Бразилії з боку інших держав. Тісна взаємодія із Росією, Китаєм, Індією та ПАР допомагає збалансувати торговельно-економічні обміни, співпрацювати в стратегічній та оборонній сфері, взаємодіяти задля подолання соціальних проблем.

Отже Бразилія – це впливова країна БРІКС, котра зацікавлена в участі цього об'єднання, і, як бачимо, вона зможе користатися цією співпрацею.

1. БРІКС – перспективи економічного розвитку країн з “перехідними” економіками [Електронний ресурс] //

Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень Борисфен Інтел. – Режим доступу: <http://bintel.com.ua/uk/article/briks-perspektivy-jekonomicheskogo-razvitija/>.

2. Вакарчук К. В. Зовнішня політика Бразилії в період правління Д.Руссеф/ К.В.Вакарчук// Актуальні проблеми політики. – 2014. – Вип. 53. – С. 142–149. 3. Валлерстайн І.

Левые векторы развития Латинской Америки [Електронний ресурс] / І. Валерстайн. – Режим доступу: <https://sites.google.com/site/latinoamerikanistika/arhiv-nomerov/2010-6/i-vallerstajn-levye-vektory-razvitiya-latinskoj-ameriki>.

4. Головченко В. І. Конфліктогенність міжнародних відносин у Латинській Америці: історія і сучасність / В. І. Головченко // Актуальні проблеми міжнародних відносин : зб. наук. праць. – К. : КНУ ІМВ, 2011. – Вип. 101. – Ч. І. – С. 3–12.

5. Каймашикіна К. С. Створення БРІКС як нової структури глобального розвитку та управління / К. С. Каймашикіна // Економічний часопис. – XIX. – 2012. – № 5–6. – С. 24–26.

6. Кошелева Х. Є. Вплив інтеграційних процесів на виникнення БРІКС / Х. Є. Кошелева // Вісник Харківського Національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2014. – № 1144. – С. 26–29.

7. Кравцов А. Н. Конкретні особливості інвестиційно-привабливих країн (на прикладі Бразилії) / А. Н. Кравцов // Економічний вісник Ростовського державного університету. – 2008. – Т. 6. – С. 374–378.

8. Мартынов Б. Бразилія в форматі БРІКС [Електронний ресурс] / Борис Мартынов // свободная мысль – Режим доступу до ресурсу: <http://svom.info/entry/294-braziliya-v-formate-briks/>.

9. Савин Л. Век Латинской Америке [Електронний ресурс] / Л. Савин. – Режим доступу: <http://www.odnako.org/magazine/material/vek-latinskoj-ameriki>.

10. Тимків Т. Роль та значення Бразилії у форматі БРІКС/ Т.Тимків// Міжнародні відносини і туризм: сучасність та ретроспектива. – 2013. – Вип. 3. – С. 122–125. – Режим доступу: http://eprints.oa.edu.ua/2332/1/Tymkiv_NZ_stud_Vyp-3_turizm.pdf;

11. Bandeira L. A. M. Politica Exterior do Brasil – De FHC a Lula [Електронний ресурс] / L. A. M. Bandeira. – Режим доступу: <http://www.amersur.org.ar/PolInt/Bandeira.htm>.

1. BRIKS – perspektyvy ekonomichnoho rozvytku krain z “perekhidnyu” ekonomikamy [Elektronnyi resurs] //

Nezaleznyi analitychnyi tsentr heopolitychnykh doslidzhen Borysfen Intel. – Rezhym dostupu: <http://bintel.com.ua/uk/article/briks-perspektivy-jekonomicheskogo-razvitija/>.

2. Vakarchuk K. V. Zovnishnia polityka Brazylii v period pravlinnia D.Russef/ K.V.Vakarchuk// Aktualni problemy polityky. – 2014. – Vyp. 53. – S. 142–149. 3. Vallerstain Y.

Levy vektory razvytyia Latynskoi Ameriky [Elektronnyi resurs] / Y. Valerstain. – Rezhym dostupu: <https://sites.google.com/site/latinoamerikanistika/arhiv-nomerov/2010-6/i-vallerstajn-levye-vektory-razvitiya-latinskoj-ameriki>.

4. Holovchenko V. I. Konflikttohennist mizhnarodnykh vidnosyn u Latynskii Amerytsi: istoriia i suchasnist / V. I. Holovchenko // Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn : zb. nauk. prats. – K. : KNU IMV, 2011. – Vyp. 101. – Ch. I. – S. 3–12. 5. Kaimashnikova K. S.

Stvorennia BRIKS yak novoї struktury globalnoho rozvytku ta upravlinnia / K. S. Kaimashnikova // Ekonomichnyi chasopis. – XIX. – 2012. – № 5–6. – S. 24–26.

6. Koshelova H. Ye. Vplyv intehratsiynnykh protsesiv na vyniknennia BRIKS / H. Ye. Koshelova // Visnik Kharkivskoho Natsionalnoho univertsytetu imeni V. N. Karazina. – 2014. – № 1144. – S. 26–29.

7. Kravcov A. N. Konkretni osoblyvosti investytsiynno-pryvablyvnykh krain (na prykladі Brazylії) / A. N. Kravcov // Ekonomichnyi visnik Rostovskoho derzhavnogo univertsytetu. – 2008. – T. 6. – S. 374–378.

8. Martynov B. Brazylia v formatі BRIKS [Elektronnyi resurs] / Boris Martynov // svobodnaya mysl – Rezhym dostupu do resursu: <http://svom.info/entry/294-braziliya-v-formate-briks/>.

9. Savin L. Vek Latynskoi Amerike [Elektronnyi resurs] / L. Savin. – Rezhym dostupu: <http://www.odnako.org/magazine/material/vek-latynskoi-ameriki>.

10. Tymkiv T. Rol ta znachennia Brazylії u formatі BRIKS/ T.Tymkiv// Mizhnarodni vidnosyni i turizm: suchasnist ta retrospektiva. – 2013. – Vyp. 3. – S. 122–125. – Rezhym dostupu: http://eprints.oa.edu.ua/2332/1/Tymkiv_NZ_stud_Vyp-3_turizm.pdf;

11. Bandeira L. A. M. Politica Exterior do Brasil – De FHC a Lula [Elektronnyi resurs] / L. A. M. Bandeira. – Rezhym dostupu: <http://www.amersur.org.ar/PolInt/Bandeira.htm>.

- Stvorennia BRIKS yak novoi struktury hlobalnoho rozvytku ta upravlinnia / K. S. Kaimashnikova // Ekonomichnyi chasopys. – KhIKh. – 2012. – № 5–6. – S. 24–26.*
6. Koshelieva Kh. Ie. *Vplyv intehtatsiinykh protsesiv na vynykennia BRIKS / Kh. Ie. Koshelieva // Visnyk Kharkivskoho Natsionalnoho universytetu imeni V.N.Karazina. – 2014. – №1144. – S. 26–29.*
7. Kravtsov A. N. *Konkuretni osoblyvosti investytsiino-pryvablyvykh krain (na prykladi Brazyl'ii) / A. N. Kravtsov // Yekonomichnyi visnyk Rostovskoho derzhavnoho universytetu. – 2008. – T. 6. – S. 374–378.*
8. Martynov B. *Brazyl'ia v formate BRYKS [Elektronnyi resurs] / Borys Martynov // svobodnaia mysl – Rezhym dostupu do resursu: <http://svom.info/entry/294-brazyl'ia-v-formate-briks/>.*
9. Savyn L. *Vek Latynskoi Ameryke [Elektronnyi resurs] / L. Savyn. – Rezhym dostupu: <http://www.odnako.org/magazine/material/vek-latynskoy-ameriki>.*
10. Tymkiv T. *Rol ta znachennia Brazyl'ii u formati BRIKS / T.Tymkiv// Minarodni vidnosyny i turyzm: suchasnist ta retrospektyva. – 2013. – Vyp. 3. – S. 122–125. – Rezhym dostupu: http://eprints.oa.edu.ua/2332/1/Tymkiv_NZ_stud_Vyp-3_turyzm.pdf.*
11. Bandeira L. A. M. *Politica Exterior do Brasil – DeFHC a Lula [Elektronnyi resurs] / L. A. M. Bandeira. – Rezhym dostupu: <http://www.amersur.org.ar/Pollnt/Bandeira.ht>.*